

Mümti' gibi bir kısmı kayıp olan eserlerden nakillere ve Ali b. Ebü'r-Ricâl'in bazı şiirlerine yer verilmiş olması onun değerini arttırmaktadır. Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *Kifâyetü't-tâlib fi nakdi kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib* adlı eserinde büyük ölçüde *el-'Umde*'den yararlandığı gibi İbn Haldûn *Muḳaddime*'sinin şiirle ilgili kısımlarında, Kâsım es-Sicilmâsi *el-Menza'u'l-bedî*'inde aynı eserden yararlanmıştır. *el-'Umde*'yi İbnü's-Serrâc eş-Şenterîni (*Cevâhirü'l-âdâb ve zehâ'irü's-şu'arâ' ve'l-küttâb*, Escorial Library, nr. 352), Osman b. Ali es-Sikkilî (*el-'Udde fi'htişâri'l-'Umde*, İskenderiye Belediyesi Ktp., Edeb, nr. 98), ayrıca Muvaffakuddin Abdüllatif el-Bağdâdî ihtisar etmiştir.

el-'Umde'nin I. cildi ilk defa Tunus'ta basılmış (1282/1865), eserin tamamı Muhammed Bedreddin en-Na'sânî tarafından *el-'Umde fi şinâ'ati's-şîr ve nakdih* adıyla yayımlanmış (I-II, Kahire 1325/1907), bu neşirden yararlanılarak aynı yerde üçüncü baskısı yapılmıştır (1344/1925). Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd'in *el-'Umde fi meḥâsini's-şîr ve âdâbih ve nakdih* adıyla hazırladığı neşir iki cilt halinde basılmıştır (Kahire 1353/1934, 1374/1955, 1383/1963; Beyrut 1974, 1981). Eseri zengin indeksler ve inceleme kısmı ilâvesiyle Muhammed Karkazân da yayımlanmış (I-II, Beyrut 1408/1988), yeni bir neşri Kayrevân'ın İslâm kültür başşehri ilân edilmesi münasebetiyle Tefvîk en-Neyfer, Muhtâr el-Ubeydî ve Cemâl Hamâde tarafından gerçekleştirilmiştir (I-III, Tunus 2009).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1972, I, 7-8; ayrıca bk. neşredenin girişi I, 3-9; a.e. (nşr. M. Karkazân), Beyrut 1408/1988, neşredenin girişi, I, 9-37; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VIII, 112; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhür-ruvât*, I, 333, 338-339; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 164; İbn Haldûn, *el-Muḳaddime*, Kahire, ts., s. 540; Abdülazîz el-Meymenî, *İbn Reşîk*, Kahire 1343, s. 77; Brockelmann, *GAL*, I, 374; *Suppl.*, I, 540; Abdülazîz Atîk, *Fî Târîhi'l-belâğati'l-'Arabîyye*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdâti'l-'Arabîyye), s. 228-233; Ahmed Yezen, *en-Nakdû'l-edebî fi'l-Kayrevân fi'l-'ahdi's-Şanhâcî*, Ribât 1977, s. 141-263; G. J. H. van Gelder, *Beyond the Line*, Leiden 1982, s. 112-127; Abdürraûf Mahlûf, *İbn Reşîk el-Kayrevânî*, Kahire 1983, s. 64; a.m.f., *İbn Reşîk en-nâkid eş-şâ'ir*, Kahire 1965, s. 86; a.m.f., "el-'Umde", *Ti*, III, 889-900; İhsan Abbas, *Târîhu'n-naḳdi'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Amman 1986, s. 444; M. Akif Özdoğan, *Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkit ve İbn Raşîk al-Kayrevânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri* (doktora tezi, 2000), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 126-130; Moh. Ben Cheneb, "İbn Reşîk", *İA*, V/2, s. 781.

M. AKİF ÖZDOĞAN

UMDETÜ'L-AHKÂM

(عمدة الأحكام)

Cemmâilî'nin

(ö. 600/1203)

Şahîhayn'da

ittifakla rivayet edilen
ahkâm hadislerine dair eseri.

Kaynaklarda *'Umdetü'l-aḥkâm min kelâmi ḥayri'l-enâm 'aleyhişşalâtü ve's-selâm, el-'Umde fi'l-aḥkâm fi me'âlimi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm ve el-'Umde fi'l-aḥkâm fi me'âlimi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm 'an ḥayri'l-enâm Muḥammed 'aleyhişşalâtü ve's-selâm mimme't-tefeḳa 'aleyhi's-Şeyḥân* gibi adlarla anılan eser kısaca *'Umdetü'l-aḥkâm ve el-'Umde fi'l-aḥkâm* isimleriyle bilinmektedir. Müttetekun aleyh olan 420 kadar ahkâm hadisini bir araya getiren bu eser, Cemmâilî'nin çağdaşı İbnü'l-Harrât'ın (ö. 582/1186) *el-Aḥkâmü'l-kübrâ, el-Aḥkâmü'l-vüştâ ve el-Aḥkâmü's-şuğrâ* adlı eserleri bir yana bırakılırsa, ahkâm hadislerini derleyen ilk müstakil eser kabul edilebilir. *'Umdetü'l-aḥkâm* çok ilgi görmüş, ders hallerinde okunmuş, ezberlenmiş ve bir el kitabı haline gelmiştir (Bedreddin ez-Zerkeşî, s. 68). *'Umdetü'l-aḥkâm*, daha sonraki dönemlerde birçok âlimin ahkâm hadisleri konusuyla ilgilenmesine öncülük etmiş; Mecdüddin İbn Teymiyye *el-Müntekâ min aḥbâri'l-Muḫtafâ*, Nevevî *el-Ḥulâşa fi eḥâdişi'l-aḥkâm (Ḥulâşatü'l-aḥkâm)*, İbn Dakikül'îd *el-İlmâm bi-eḥâdişi'l-aḥkâm*, İbn Abdülhâdî *el-Muḥarrer fi'l-ḥadîs* ve İbn Hacer el-Askalânî *Bulûğu'l-merâm* adlı eserlerini bu örnekten esinlenerek kaleme almışlardır.

'Umdetü'l-aḥkâm, Hanbelî fikh kitaplarındaki konu sıralaması esas alınarak Buhârî ve Müslim'de olduğu gibi kitap ve bab başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Eserdeki hadisler için Buhârî'nin metinleri esas alınmış, Müslim'in rivayetlerinde herhangi bir eksiklik veya fazlalık varsa bunlara işaret edilmiş, hadis farklı bir ifade ile nakledilmişse bu da gösterilmiştir. Metinlerden sonra yer yer kelime açıklamaları yapılmış, gerektiğinde hadisteki şahısların kimlikleri belirtilmiştir. *'Umdetü'l-aḥkâm*'ın kitap sayısı bazı neşirlerde on beş ve on dokuz, bab sayısı altmış üç, altmış dört ve altmış sekiz diye gösterilmiştir. Bu farklılığın sebebi bazan kitap başlıklarının bab, bab başlıklarının kitap olarak kaydedilmesidir. Eserin neşirleri farklı nüshala-

ra dayandığı için hadis sayısı 407, 410, 420, 427, 448, 459 ve 501 şeklinde değişmektedir. Bunun asıl sebebi, Cemmâilî'nin eserini şerheden âlimlerden bir kısmının Buhârî ve Müslim'in *el-Câmî'u's-şahîh*'lerinde bulunup müttetekun aleyh olmayan hadisleri de esere ilâve etmiş olmasıdır. Eseri on beş yazma nüshaya dayanarak yayına hazırlayan Mustafa Abdülkâdir Atâ'nın hadis sayısını 420 olarak tesbit etmesi doğruya en yakın belirleme olarak görülmektedir.

Günümüze pek çok nüshası ulaşan eser *el-'Umde fi'l-aḥkâm fi me'âlimi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm* (Delhi 1895; Kahire 1342; nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1373, 1407/1986; nşr. Muhibbüddin el-Hatîb, baskı yeri yok, 1376; nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1406/1986) ve *'Umdetü'l-aḥkâm min kelâmi ḥayri'l-enâm* (Kahire, ts.; Riyad 1385/1965; Riyad, ts.; nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire, ts.; Medine 1395; Cidde 1406/1985; nşr. Mahmûd el-Arnaûd – Şuayb el-Arnaûd, Dimaşk-Beyrut 1408/1987) adıyla birçok defa neşredilmiş ve *'Umdetü'l-aḥkâm* ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir (trc. Mehmet Yılmaz – Ayhan Kalaycı, İstanbul 1985). Müellifin vefatından kısa bir süre sonra meşhur olan kitap, farklı mezheplere mensup birçok âlim tarafından kendi mezheplerinin esaslarına göre şerh edilmiş, ayrıca eser ve şerhleri üzerine pek çok hâşiye ve ta'lik yazılmıştır. Şerhler arasında en çok bilinenleri İbn Dakikül'îd'in *İḥkâmü'l-aḥkâm şerḥu 'Umdetü'l-aḥkâm* (Delhi 1313/1895; Kahire 1342; nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî – Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1372; nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, I-II, Beyrut 1374/1955, Beyrut 1407/1987, Kahire 1418/1997; nşr. Tâhâ Sa'd – Mustafa el-Hevârî, I-II, Kahire 1396/1976; nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, I-IV, Kahire 1410/1990); Alâeddin Ali b. Dâvûd İbnü'l-Attâr eş-Şâfî'nin *el-'Udde fi şerhi'l-'Umde fi eḥâdişi'l-aḥkâm* (nşr. Nazzâm Muhammed Sâlih Ya'kûbî, I-III, Beyrut 1427/2006); Fâkihânî'nin *Riyâzü'l-efhâm fi şerhi 'Umdetü'l-aḥkâm* (nşr. Şerife el-Ömerî, Beyrut 1430/2009; nşr. Nûreddin Tâlib, Küveyt 1431/2010); Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *en-Nüket 'ale'l-'Umde fi'l-aḥkâm* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârâyâbî, Riyad 1428/2007); İbnü'l-Mülâkkın'ın *el-İlâm bi-fevâ'idü 'Umdetü'l-aḥkâm* (nşr. Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Müşeykih, I-X, Riyad 1417-1421/1997-2000);

UMDETÜ'İ-AHKÂM

Şemseddin es-Seffârî'nin *Keşfü'l-lişâm şerhu 'Umdeti'l-aḥkâm* (nşr. Nüreddin Tâlib, I-VII, Küveyt 1428/2007); Abdülkâdir Bedrân'ın *Mevridü'l-efhâm min sel-sebîli 'Umdeti'l-aḥkâm*; Abdurrahman b. Nâsır es-Sa'dî'nin *Şerhu 'Umdeti'l-aḥkâm* (nşr. Enes b. Abdurrahman b. Abdullah el-Akil, I-III, Küveyt 1431/2010); Abdullah b. Abdurrahman b. Sâlih Âlû Bes-sâm'ın *Teysîrü'l-'allâm şerhu 'Umde-ti'l-aḥkâm* (I-II, Kahire 1380, 1381; Mekke 1393, 1404/1984, 1405/1985; Beyrut 1398/1978; I-III, Cidde 1407/1987) ve *Hulâşatü'l-keḷâm 'alâ 'Umdeti'l-aḥkâm* (Kahire 1382/1962); Hasan Süleyman en-Nûrî – Alevî b. Abbas el-Mâlikî'nin *Neylül-me-râm şerhu 'Umdeti'l-aḥkâm* (Mekke 1381, 1390); Ahmed b. Yahyâ en-Necmî'nin *Te'sîsü'l-aḥkâm 'alâ mâ saḥḥa 'an ḥayri'l-enâm bi-şerhi eḥâdîsi 'Umde-ti'l-aḥkâm* (Câzân 1400); Muhammed b. Sâlih b. Seymîn'in *Tenbihü'l-efhâm şer-ḥu 'Umdeti'l-aḥkâm* (Dübey 1426/2005); Faysal b. Abdülazîz Âlû Mübârek'in *Hu-lâşatü'l-keḷâm şerḥ 'alâ 'Umdeti'l-aḥkâm* (Kahire 1369, Riyad 1379, 1422/2001); Ebû Üsâme Süleym b. İd el-Hilâlî'nin *Züb-detü'l-efhâm bi-fevâ'idü 'Umdeti'l-aḥkâm* (I-II, Beyrut 2007) ve İsmâil b. Muhammed el-Ensârî'nin *el-İlmâm bi-şerhi 'Umdeti'l-aḥkâm* (Riyad 1400/1980) adlı eserleridir. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî *'Umdetü'l-aḥkâm* üzerine yazılmış kırk beş şerh, hâşiye ve ta'lik tesbit etmiştir (Bedreddin ez-Zerkeşî, neşredeninin girişi, s. 59-63).

İbnü'n-Nakkâş'ın *İḥkâmü'l-aḥkâmî's-şâdire min beyni şefeteyyi seyyidi'l-enâm* adlı eseri (nşr. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, Kahire 1409/1989) *'Umdetü'l-aḥkâm*'ın tekmiyesi mahiyetinde olup Bedevî Abdüssamed Tâhîr *İḥkâmü'l-aḥkâm*'ı yüksek lisans tezi olarak tahkik etmiştir (1406/1986, Câmîatü' Ümmi'l-kurâ, Mekke). İbnü'n-Nakkâş ayrıca *'Umdetü'l-aḥkâm* üzerine sekiz ciltlik bir şerh yazdığını belirtmektedir (Safedî, III, 98). İbn Merzûk el-Hatîb'in *Teysîrü'l-merâm fi şerhi 'Umdeti'l-aḥkâm*'ı İbn Dakikül'îd ve Fâkihânî'nin şerhlerinin bazı ilâvelerle birleştirilmesinden ibarettir (yazma nüshaları için bk. Brockelmann, I, 438). Emîr es-San'ânî, İbn Dakikül'îd'in *İḥkâmü'l-aḥkâm*'ına dair *el-'Udde 'alâ Şerhi'l-'Umde* (Kahire 1960) ve *el-'Udde hâşiye 'alâ İḥkâmî'l-aḥkâm* (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, I-IV, Kahire 1410/1990) adıyla iki

hâşiye yazmıştır. İbn Hacer el-Askalânî'nin *en-Nüket 'alâ şerhi'l-'Umde* isimli kitabı, İbnü'l-Mülakkın'ın kaleme aldığı şerh üzerine bazı notlar ihtiva etmekte olup tamamlanmamıştır. Kâtib Çelebi'nin *'Uddetü'l-efhâm fi şerhi 'Umdeti'l-aḥkâm* adıyla zikredip Ebû Bekir eş-Şâşi'ye ait *el-'Umde fi türû'i's-Şâtî'iyye* adlı eserin şerhi olduğunu söylediği kitabın da (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1169-1170) Cemmâilî'nin *'Umdetü'l-aḥkâm*'ının Ali b. Muhammed el-Hâzin tarafından yapılan şerhi olduğu belirtilmektedir (*DîA*, XVII, 126).

'Umdetü'l-aḥkâm'ın ricâli hakkında da çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda Abdülkâdir b. Muhammed es-Sa'bî *Ricâlü 'Umdeti'l-aḥkâm* (Medine Ârif Hikmet Ktp., Usûlü'l-hadîs, nr. 35), Cemâleddin Abdullah ez-Zevlî *Ricâlü'l-'Umde*, Ebû İshak İbrâhim b. Mûsâ el-Ebnâsî *el-'Udde 'alâ ricâli'l-'Umde* (Rabat, nr. 3175), İbnü'l-Mülakkın *el-'Udde fi ma'rifeti ricâli'l-'Umde*, Muhammed b. Abdüddâim el-Birmâvî *Ricâlü'l-'Umde* ve Alevî b. Abbas el-Mâlikî *İthâfû't-tullâb li-terâcimi men zükire fi'l-'Umde mine'r-ruvâti ve'l-aşḥâb* adıyla birer eser kaleme almıştır. İbn Hacer el-Askalânî, *Tesmiyetü men 'urife mimmen übhime fi'l-'Umde* adlı kitabında bu eserdeki hadislerde geçen müphem şahısların kimliğini tesbit etmiş (Mektebetü'l-Ezher, Mecmûa, nr. 109, vr. 113-128), Ebû Yâsir Muhammed b. Ammâr el-Mâlikî *el-İḥkâm fi şerhi ğaribi 'Umdeti'l-aḥkâm*'ında eserde yer alan garîb lafızları açıklamış, Bedreddin İbn Ferhûn, *el-'Udde fi i'râbi'l-'Umde*'sinde (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 395; İskenderiye el-Mektebetü'l-belediyye, Hadîs, nr. 4) kitabı i'rab açısından incelemiştir (Bedreddin ez-Zerkeşî, neşredeninin girişi, s. 9-10, 63-64).

BİBLİYOGRAFYA :

Cemmâilî, *el-'Umde fi'l-aḥkâm fi me'âlimi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1406/1986; İbn Dakikül'îd, *İḥkâmü'l-aḥkâm şerhu 'Umdeti'l-aḥkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1418/1997, neşredeninin girişi, s. 3-9; Safedî, *A'yânü'l-aşr* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1410/1990, III, 98; Bedreddin ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'ale'l-'Umde fi'l-aḥkâm* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî), Riyad 1428/2007, s. 67-69; ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 5-11, 59-64; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1164-1165, 1169-1170; Brockelmann, *GAL*, I, 438; Zirikî, *el-'Alâm* (Fethullah), IV, 37; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u's-şûrûḥ ve'l-ḥavâşi*, Ebûzâbî 1425/2004, II, 1223-1227; Ali Eroğlu, "Hâzin, Ali b. Muhammed", a.e., XVII, 126.

MEHMET EFENDİOĞLU

UMDETÜ EHLİ't-TEDKİK

(عمدة أهل التدقيق)

Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'nin (ö. 895/1490) akaide dair dört eserinin ortak adı olan *'Aḳâ'idü's-Senûsî'nin* üçüncü kitabı *'Aḳidetü's-Senûsî el-vustâ'nın* kendisi tarafından yapılan şerhi (bk. AKÂİDÜ's-SENÜSÎ).

UMDETÜ EHLİ't-TEVFİK

(عمدة أهل التوفيق)

Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'nin (ö. 895/1490) akaide dair dört eserinin ortak adı olan *'Aḳâ'idü's-Senûsî'nin* dördüncü kitabı *'Aḳidetü ehlî't-tevfîd el-kübrâ'nın* kendisi tarafından yapılan şerhi (bk. AKÂİDÜ's-SENÜSÎ).

UMDETÜ'İ-KÂRİ

(عمدة القاري)

Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451) tarafından yazılan *Şaḥîḥ-i Buḥârî şerhi* (bk. el-CÂMİU's-SAHÎH).

UMEYR b. ADÎ

(عمير بن عدي)

Umeyr b. Adî b. Hareşe el-Hatmî el-Ensârî

Sahâbî.

Medine'nin iki büyük kabilesinden biri olan Evs'in Benî Hatm koluna mensuptur. Babası Benî Hatm'in şairlerinden biriydi. Annesi Ümeye bint Vâhib'dir. Umeyr kabilesinden müslüman olan ilk kişidir. Aynı kabileden Huzeyme b. Sâbit ile birlikte Benî Hatm'in putlarını kırdıkları bilinmektedir. Birçok kaynakta Umeyr'in âmâ olduğu, bazılarında ise gözlerinin zayıf gördüğü kaydedilmektedir (İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1218). Bir kısım kaynaklarda (meselâ bk. a.g.e., a.y.) Uhud'da ve daha sonraki gazvelerde bulunduğu zikredilmekle birlikte görme kusurundan dolayı savaşlara katılmadığı bilgisi daha meşhurdur. İbn Abdülberr'in diğer bir eserinde Umeyr'i Uhud şehidleri arasında sayması (*ed-Dürer*, s. 155), bu konuda İbn Hazm'in verdiği bilgiyi (*Cevâmî'u's-sîre*, s. 134) sehven tekrarlamasından kaynaklanmış olmalıdır,